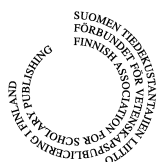

Toim. Kimmo Nuotio – Esko Yli-Hemminki

Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus

Suomen tiedekustantajien liitto
on tukenut kirjan julkaisua
Kopioisto-apurahalla.

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN 1458-0446 (painettu)

ISSN 2954-1832 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-951-855-694-0 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-855-695-7 (PDF)

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2023

Jussi Tapani

Joron jäljillä – Ari-Matti Nuutila petosjuridiikan kehittäjänä

1 JOHDANTO

Ari-Matti Nuutila oli rikosoikeuden tutkija ja opettaja, jota kiinnostivat rikosoikeuden kansainväliset, eurooppalaiset ja kotimaiset näkökulmat. Hän oli innostunut niin rikosoikeuden teoreettisista kuin käytännöllisistä ilmenemismuodoista. Tutkimustyön laajuutta osoittaa se, että hän keskittyi rikosoikeuden yleisten oppien ja erityisesti huolimattomuusopin kehittämisen lisäksi rikosoikeuden erityisen osan eri tunnusmerkistöjen systematisointiin ja analysointiin. Tästä on oivallisena esimerkkinä Rikosoikeus-teokseen (1999)¹ sisältyvät Ari-Matin vastuulla olevat osiot.

Rikosoikeus-teos on suomalaisen rikostutkimuksen voimainponnistus, ja kommentaariteosta suunniteltaessa työnjakoon voivat vaikuttaa erilaiset tekijät. Teoksesta on kuitenkin havaittavissa, että Ari-Mattia kiinnostivat hyvin erilaiset rikoslajit. Olen kuitenkin ymmärtänyt, että hän oli jo perustutkintoa suorittaessaan kiinnostunut talousrikoksista, joihin voidaan laajassa merkityksessä sisällyttää RL 36 luvussa rangaistavaksi säädetty petos. Niinpä tarkoitukseni on tässä artikkelissa tarkastella Ari-Matin merkitystä suomalaisen petosjuridiikan kehittämisessä ennen kaikkea Ari-Matin vuonna 1998 Leena Kartion juhlakirjassa ilmestyneen artikkelin valossa.²

¹ Olavi Heinonen – Pekka Koskinen – Tapio Lappi-Seppälä – Martti Majanen – Kimmo Nuotio – Ari-Matti Nuutila – Ilkka Rautio, Rikosoikeus. WSLT 1999.

² Ari-Matti Nuutila, Ostaisitko tuolta mieheltä käytetyn auton? – Petoksen tunnusmerkeistä liikesuhteessa, s. 249–263 teoksessa Anne Kumpula (toim.), Juhlaulkaisu Leena Kartio 1938 – 30/8 – 1998. Turun yliopisto 1998.

2 SUOMALAISEN PETOSRIKOSTUTKIMUKSEN ISO KAARI

Ennen Ari-Matin artikkelin tarkastelua on syytä käsitellä lyhyesti suomalaisen petosrikosoikeustutkimuksen tilaa ja kysyä, onko petosta tutkittu suomalaisessa rikosoikeustieteessä vähän vai paljon. Kysymykseen ei ole nähdäkseni yksiselitteistä vastausta. Yhtäältä voidaan todeta, että esimerkiksi velallisen rikoksia koskevat tunnusmerkistöt – ja niitä edeltävät konkurssirikostunnusmerkistöt – ovat olleet erityisesti 1990-luvulta lähtien rikosoikeustutkimuksen kestoaihe. Toisaalta petos ei ole jäänyt yhtä vähäiselle huomiolle kuin esimerkiksi samaan varallisuusrikosten kategoriaan luettavat varkaus ja kavallus, joita on käsitelty hämmästyttävän vähän uusimmassa rikosoikeustutkimuksessa.

Suomessa on ilmestynyt kolme petosta koskevaa monografiaa: Ernst Estlanderin³, Kaarlo L. Ståhlbergin⁴ ja Jussi Tapanin teokset.⁵ Myös niin varhaisemmassa kuin myöhemmässäkin artikkelituotannossa on tarkasteltu suhteellisen laajasti petosta. Näiden artikkeleiden joukkoon sisältyy tässä artikkelissa tarkasteltavaksi valittu Ari-Matin kirjoitus.

Yksittäisessä artikkelissa ei ole mahdollista tarkastella tyhjentävästi yksittäisen tunnusmerkistön systematiikkaa ja tunnusmerkistön tulkintakysymyksiä. Tämä ei ole myöskään Ari-Matin tavoite kyseisessä artikkelissa. Sen sijaan kirjoituksen kiinnostavuus ja merkitys petosjuridiikan kehittämisen näkökulmasta liittyy näkemykseni mukaan siihen, että Ari-Matti ottaa tarkastelun kohteeksi jo Ståhlbergin väitöskirjassa analysoidun teeman. Missä tilanteessa ja millä perusteella voidaan päätyä siihen, että asianomistaja ei saa rikosoikeudellista suojaa, vaikka häntä erehdyttäneen henkilön menettely näyttäisi täyttävän petoksen tunnusmerkistön? Tätä kysymystä tarkastellessaan Ari-Matti kehittää arvioni mukaan merkittäväällä tavalla kotimaista petosjuridiikkaa tarjoten tutkimuksellisia suunta-aihtoja rikosoikeustieteen jatkokehittelyille.⁶

³ Ernst Estlander, *Undersökning af bedrägeribrottets kännetecken och begrepp enligt finsk straffrätt. Tidnings- & tryckeri-ab 1901.*

⁴ Kaarlo L. Ståhlberg, *Petoksesta. Erityisesti pitäen silmällä erehdyksen aikaan saamista ja vireillä pitämistä sekä tavarain tai rahan tappiota. Rikosoikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1964.*

⁵ Jussi Tapani, *Petos liikesuhteessa. Talousrikosoikeudellinen tutkimus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004.*

⁶ Totean, että arvioni on väistämättä subjektiivinen, koska Ari-Matin artikkeli on myöhemmin käsiteltävällä tavalla vaikuttanut merkittävästi väitöskirjatutkimukseni sisältöön.

3 ASIANOMISTAJAN OMA MYÖTÄVAIKUTUS

3.1 Yleistä

Ari-Matti ei joutunut lähtemään tyhjästä tarkastellessaan asianomistajan myötävaikutuksen merkitystä petosrikosoikeudellisissa kontekstissa. Tämä selittyy sillä, että hänen väitöskirjansa⁷ koskee teon huolimattomuus -oppia ja sitä koskeva analyysi kohdistuu myös siihen, miten asianomistajan oma menettely pitäisi jäsentää teon huolimattomuus -opin näkökulmasta ja millainen merkitys asianomistajan omalla myötävaikutuksella on erilaisissa tyyppitapauksissa.

Sen sijaan hankalampaa on arvioida, onko juhlakirja-artikkelin teeman valintaan vaikuttanut väitöskirjan lisäksi jokin oikeudellinen asiantuntija-tehtävä eli vireillä oleva rikosjuttu, johon Ari-Matilta olisi pyydetty asiantuntijalausunto. Vuodelle 1998 ajoittunut pesäpallon sopupeliskandaali ei käsitykseni mukaan ehtinyt vielä heijastua merkittäväällä tavalla kirjoitustyöhön. Sen sijaan lienee niin, että juhlakirja-artikkelissa tarkastellut kysymyksenasettelut ovat avittaneet pesäpallon sopupeliskandaalia varten laaditun asiantuntijalausunnon kirjoittamistyötä.⁸

Uskon, että Ari-Matin ahkerointi vuosina 1998–1999 on johtanut siihen, että erilaiset kirjoitustyöt ovat lomittuneet keskenään. Hän kirjoitti Rikosoikeus-teoksen ensimmäiseen painokseen (1999) valtavan määrän erityisen osan eri lukujen kommentaaritekstejä. Talousrikoksia, esimerkiksi veropetosta (RL 29 luku) ja velallisen rikoksia (RL 39 luku), koskevat osiot ovat erityisen ansiokkaita. Sama koskee myös petosta koskevaa RL 36 lukua, jossa on tarkasteltu yksittäisten tunnusmerkistötekijöiden tulkinnan lisäksi asianomistajan omaa myötävaikutusta. Pidän todennäköisenä, että petosrikoslukua kirjoitettaessa on jo voitu hyödyntää juhlakirja-artikkelia ja siihen sisältyneitä kannanottoja.

⁷ Ari-Matti Nuutila, Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton Kustannus 1996.

⁸ Ari-Matin kirjoittama asiantuntijalausunto on siinä mielessä harvinainen, että syyttäjää pyytää kokemuksen mukaan erittäin harvoin oikeudellista asiantuntijalausuntoa oikeudenkäyntiä varten. Ari-Matin lausunnolla näyttää olleen selkeä vaikutus siihen, miten käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomiot on jäsennelty ja millaista oikeudellista argumentaatiota on pidetty relevanttina.

3.2 Artikkelin keskeinen sisältö

Artikkelin otsikko on iskevä, ja se johdattaa lukijan ajatukset välittömästi petosjuridiikan keskiöön eli ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja vuorovaikusta koskevan informaation sisältöön. Otsikossa on lisäksi merkityksellinen viittaus tarkastelun kontekstiin eli liikesuhteita koskevaan vuorovaikutukseen. Kuten tunnettua, petoksen soveltamisala on äärimmäisen laaja, koska se ulottuu yksittäisten ihmisten välisestä taloudellisista intresseistä koskevasta kanssakäymisestä oikeushenkilöiden välisiin monimutkaisiin sopimussuhteisiin.

Ari-Matin mielenkiinnon kohteena on petoksen erityispiirre eli tekijä–uhri-relaatio. Rikosoikeudellinen arviointi ei voi petoksessa keskittyä pelkästään tekijän toimintaan, vaan huomiota on kiinnitettävä toisen osapuolen eli erehdyttämisen kohteeksi joutuneen tahon toimintaan. Selitys on yksinkertainen, sillä petos on eräässä mielessä niin sanottua välttämätöntä osallisuutta edellyttävä rikostyyppi: tunnusmerkistökuvaukseen on kirjotettu vaatimus siitä, että erehdyksen vallassa on tehtävä taloudellinen määräämistöimi, josta aiheutuu erehdytylle taloudellista vahinkoa. Rangaisavuus edellyttää toisin sanoen sitä, että erehdyttämisen kohteeksi joutuva tekee itseään – tai edustamaansa oikeushenkilöä – sitovan oikeustoimen, josta aiheutuu taloudellista vahinkoa.

Tästä petoksen erityispiirteestä ei näyttäisi olevan käsitteellisesti pitkä matka uhrin suojelutarve -ajatteluun, jota suomalaiset rikosoikeustutkijat kehittivät 1990-luvulla kriminalisointiperiaatteista ja perusoikeuksista käydyn keskustelun yhteydessä. Kriminalisointiperiaatteet (oikeushyvien suojelun periaate, hyöty–haitta-vertailun periaate ja ultima ratio -periaate) ovat kuitenkin suhteellisen abstrakteja, joten niistä on johdettu lainsoveltamisessa ja -tulkinnassa hyödynnettävissä olevia kriteereitä.⁹ Kriteerit on nimetty suojelutarpeen periaatteeksi, suhteellisuusperiaatteeksi ja sopivuusperiaatteeksi.¹⁰

Ari-Matti tarkastelee edellä nimettyjä tulkintakriteereitä petosrikoskontekstissa.¹¹ Suojelutarpeen periaate edellyttää yleisellä tasolla, että rikosoikeudellisen kiellon täytyy olla myös konkreettisessa tapauksessa tarpeen niiden tavoitteiden suojaamiseksi, joiden suojaksi se on aikoinaan

⁹ Nuutila 1996, s. 91–96; Matti Tolvanen, Tieliikenne rikokset ja kriminaalipolitiikka. Lakimiesliiton Kustannus 1999, s. 224–233.

¹⁰ Tolvanen 1999, s. 224–233.

¹¹ Ks. erityisesti Nuutila 1998, s. 258.

säädetty. Suhteellisuusperiaatteen ideana on puolestaan yksilön toimintavapauden mahdollisimman pitkälle menevä turvaaminen niin, että toiminnalliset rajoitukset olisivat järkevässä suhteessa suojattavaan etuun. Sopivuusperiaatteen mukaan kiellon on oltava järkevästi sovellettavissa rikosoikeuden ja rikosprosessioikeuden keinoilla.

Kun näitä periaatteita tarkastellaan petossäännöksen näkökulmasta, voidaan todeta, että jokaiselta kansalaiselta voidaan edellyttää tietynlaisia minimihuolellisuutta taloudellisten asioiden hoidossa (*suojelutarpeen periaate*). Periaate vaikuttaa tällöin kahdella tavalla. Ensinnäkin yritysten voidaan edellyttää varautuvan riskeihin laajemmin kuin yksityisten kansalaisten. Toiseksi rikosoikeudellista suojaa on tarjottava myös sellaisille henkilöille, jotka eivät kykene rationaaliseen päätöksentekoon. Petossäännöksen tarkoituksena ei ole toisin sanoen jättää herkkäuskoisimpia (esimerkiksi nuoret, vanhukset ja sairaat) rikosoikeudellisen suojan ulkopuolelle.

Suhteellisuusperiaate merkitsee puolestaan sitä, että vastuuarvioinnissa voidaan ottaa huomioon mahdollisten taloudellisten vahinkojen suuruus, niiden todennäköisyys ja sopimuskumppaneiden mahdollisuudet selvitystoimenpiteisiin. Mitä helpommin uhri olisi voinut välttyä erehdykseltä, sitä helpommin voidaan sanoa, että hän ei voinut perustellusti odottaa laajempaa huolenpitoa sopimuskumppaninsa taholta.¹²

3.3 Jatkokehittely

Ari-Matin artikkeli on toiminut keskeisenä inspiraation lähteenä omassa väitöskirjatutkimuksessani¹³, jossa olen tarkastellut kielletyn ja sallitun välistä rajaa petoksessa erityisesti siitä näkökulmasta, millaista informaatiota syytetty on välittänyt asianomistajalle päätöksentekoa varten, millaisia perusteltuja odotuksia informaation saantiin asianomistajalla on ollut ja voidaanko asianomistajan katsoa *normatiivisesti* erehtyneen.

Olen omassa tutkimuksessani hahmotellut polun, jolla suomalaisessa rikosoikeustutkimuksessa laajasti jaetuista kriminaalipoliittisista tausta-ajatuksista käsitteellistetään asianomistajan myötävaikutus petoksen rangaitavuuden alaa määrittäväksi normatiiviseksi perusteeksi. Olen analysoinut

¹² Nuutila 1998, s. 258.

¹³ Toinen keskeinen inspiraation lähde on ollut saksalainen rikosoikeustutkimus, jossa petosta on tutkittu hämmästyttävän monipuolisesti ja teoreettisesti mielenkiintoisella tavalla.

teemaa ottamalla lähtökohdaksi seuraavanlaisen oletuksen: markkinatoimijat – niin luonnolliset henkilöt kuin oikeushenkilöt – voivat odottaa rikosoikeusjärjestelmän tarjoavan suojaa vain silloin, kun he tai ne ovat noudattaneet tiettyä huolellisuutta ja tarkkaavaisuutta taloudellisten asioiden hoidossa. Potentiaalisilla asianomistajilla on oma, normatiivinen vastuunsa informaation hankinnassa ja prosessoinnissa. Systematisointia koskeva analyysi on johtanut siihen, että olen jäsentänyt uhrin oman myötävaikutuksen merkityksen kolmen kriteerin avulla: suojelutarpeen periaatteen, suhteellisuusperiaatteen ja konkreettisen epäilyn kriteerin avulla.¹⁴

Suojelutarpeen periaate tarkoittaa Ari-Matin toteamalla tavalla yksinkertaisesti sitä, että niin yksityishenkilöiden kuin yritysten on suunniteltava informaation hankinta ja prosessointi huolellisesti. Sopimukseen sitoutuvan osapuolen on arvioitava sopimukseen liittyvät riskit riittävän perusteellisesti. Tällainen velvollisuus ei merkitse ylimääräistä rasitetta esimerkiksi yrityksille, sillä niiden on joka tapauksessa huolehdyttävä siitä, että ne kykenevät täyttämään oikeusjärjestyksen asettamat velvoitteet (esimerkiksi vero-, kirjanpito- ja osakeyhtiölainsäädännön asettamat velvoitteet).

Suhteellisuusperiaate merkitsee konkreettisesti sitä, että sopimus-kumppanin on laajoissa ja taloudellisesti merkittävässä hankkeissa panostettava liikekumppaninsa taloudellisen riskinkantokyvyn selvittämiseen. Selvitystoimenpiteiden laajuuteen vaikuttavat luonnollisesti yritysten koko, taloudelliset mahdollisuudet sijoittaa riskienhallintajärjestelmään ja informaatiokustannusten määrä (onko lisätietoja helppo hankkia, ja voidaananko tietojen todenperäisyys tarkistaa vaivattomasti).

*Konkreettisen epäilyn kriteeri*¹⁵ tarkoittaa puolestaan sitä, että tietyt seikat voivat herättää epäilyn informaation todenperäisyydestä (ristiriitaiset tai epätodennäköiset väitteet; informaatio ristiriidassa muun informaation kanssa; epämääräiset väitteet sopimusneuvotteluissa ja epämääräiset taloudelliset olosuhteet; vastuusuhteiden peittely). Jos sopimus-kumppani alkaa epäillä tietojen todenperäisyyttä, hänen on pyrittävä selvittämään informaation todenperäisyys.

Konkreettisesti epäilystä ei voida puhua vielä siinä vaiheessa, kun uhri epäilee yleisesti eli pitää pelkästään mahdollisena, että annettu informaatio

¹⁴ Tapani 2004, s. 175–196.

¹⁵ Michael Pawlik, *Betrügerische Täuschung durch die Versendung rechnungsähnlicher Angebotsschreiben?* StV 2003, s. 297–301, 300; Michael Pawlik, *Das unerlaubte Verhalten beim Betrug*. Heymann 1999.

on virheellistä, puutteellista tai harhaanjohtavaa. Niinpä olen esittänyt seuraavan tulkintakannanoton. Konkreettiselle epäilylle voidaan antaa rikosoikeudellista merkitystä viimeistään silloin, kun potentiaalinen uhri pitää yhtä *todennäköisenä* sitä vaihtoehtoa, että informaatio on virheellistä, puutteellista tai harhaanjohtavaa, kuin sitä vaihtoehtoa, että informaatio on virheetöntä, riittävää ja oikeaa.¹⁶

4 RIKOSLAINKÄYTTÖ JA INSTITUTIONAALINEN TUKI

Rikosoikeustieteen lisäksi on syytä kääntää katse oikeudelliseen ratkaisutoimintaan ja pohtia, ovatko artikkelissa esitetyt ajatukset saaneet vastakaikua rikoslainkäytön arjessa. Käsitykseni mukaan petoksessa sovellettavan huolellisuusvelvollisuuden on mahdollista tulkita saavan *institutionaalista tukea* eli oikeuslähdeperustaa korkeimman oikeuden ratkaisukäytännöstä (ks. esimerkiksi KKO 1995:23 [*ään.*], KKO 1995:24 [*ään.*], KKO 1995:25).¹⁷ Näissä 1990-luvulla annetuissa ratkaisuissa ei ole tietenkään ollut mahdollista ottaa huomioon oikeuskirjallisuudessa kehitettyä uudempaa käsitteistöä, joten erityisen mielenkiintoisena voidaan pitää ratkaisua KKO 2011:84 (*ään.*). Tällöin käytettävissä ovat olleet muun muassa jo Ari-Matin artikkeli, Rikosoikeus-teoksessa ilmestynyt osio, väitöskirjassani esitetyt näkemykset sekä Keskeiset rikokset -teokseen (ensimmäinen laitos, 2006) sisältyvä petosta koskeva osio.

Ratkaisu KKO 2011:84 (*ään.*) koski valelaskujen massapostitusta. Kyseisessä tapauksessa A oli lähettänyt itävaltalaisen yhtiön nimissä suomalaisille tavaramerkin rekisteröineille elinkeinonharjoittajille ja yhteisöille laskua muistuttavan kirjeen, johon oli sisältynyt esitetyt 587 euron määräinen ja myös eräpäivän sisältänyt tilisiirtolomake.¹⁸ Kirje oli lähetetty yhteensä 6 694 suomalaiselle vastaanottajalle, joista ainakin 315 oli maksanut maksun.

¹⁶ Tapani 2004, s. 196.

¹⁷ Selonottovelvollisuudesta löytyy myös vanhempaa oikeuskäytäntöä (KKO 1934 II 24; KKO 1950 II 122; KKO 1950 II 202).

¹⁸ Osoitteesta http://www.finlex.fi/data/kko/KKO_2011_84.pdf löytyy esimerkki kirjeestä.

Korkein oikeus päätyi siihen, että A oli syyllistynyt törkeään petokseen.¹⁹ Perustelujen mukaan laskun muotoon laadittu tarjouskirje oli kokonaisuutena arvioiden ollut omiaan synnyttämään käsityksen tai mielikuvan siitä, että kysymys olisi ollut vastaanottajan tavaramerkin rekisteröintiin perustuneen tai sen voimassa pysymiseen liittyneen maksun perimisestä. Kyse oli toisin sanoen petoksen tunnusmerkistössä tarkoitetulla tavalla erehdyttämisestä.

Rangaistusvastuun laajuuden kannalta olennainen kysymys on, miten asianomistajan selonottovelvollisuus ja sen mahdollinen laiminlyöminen vaikuttavat rangaistusvastuun edellytysten täyttymiseen. Korkeimman oikeuden mukaan taloudellista toimintaa harjoittavan yhteisön edustajilla on aina tietynlainen selonottovelvollisuus niistä seikoista, joiden perusteella he tekevät päätöksiä yhteisön puolesta. Selonottovelvollisuuden laajuuteen vaikuttavat muun muassa seuraavat seikat: missä asemassa henkilö tekee päätöksiä, miten merkittävästä asiasta on kysymys, mikä on yhteydenpidon luonne (olosuhteet), ja millainen on yhteydenpidon toisen osapuolen menettely. Lähtökohtana on tällöin, että elinkeinotoiminnan piirissä voidaan yleensä asettaa tiukempia vaatimuksia maksusuoritusta edellyttäviin asiakirjoihin perehtymisen suhteen kuin kuluttajan asemassa oleville. Perusteluissa näytettäisiin käytetyn ilmaisuja, jotka viittaavat suhteellisuusperiaatteen sisältämiin arviointikriteereihin.

Enemmistö kiinnitti kyseisessä tapauksessa erityistä huomiota yhtiöiden maksuliikenteen hoitoa koskevaan työnjakoon. Perustelujen mukaan laskujen tarkastuksessa noudatettavien rutiinien ei tarvitse olla velvoitteiden perusteita valvottaessa samanlaisia tai tarkkuudeltaan vastaavia kuin niiden menettelytapojen, joita noudatetaan siinä vaiheessa, kun harkitaan tarjousten hyväksymistä ja velvoitteisiin sitoutumista. Kun kirje laaditaan erehdyttävästi laskua muistuttavaksi, vastaanottajalle ei ole perusteltua asettaa ankaraa selonottovelvollisuutta.

Selonottovelvollisuuden laajuutta ovat määrittäneet tässä tapauksessa myös rahamäärän suuruus sekä se, että harhaanjohtavien kirjeiden on voitu ennakoida ohjautuvan vastaanottajaorganisaatioissa laskujen käsittelylle varattuihin rutiineihin, joissa se on ollut omiaan antamaan vaikutelman jo aiemmin syntyneeseen velvoitteeseen perustuvasta maksuvaatimuksesta. Näin ollen kirjeiden vastaanottaneiden ei katsottu laiminlyöneen selonottovelvollisuuttaan siten, että heidän myötävaikutuksensa

¹⁹ Kyse on äänestysratkaisusta, jossa eri mieltä olleet oikeusneuvokset olisivat hylänneet syytteen törkeästä petoksesta.

erehtymiseen voitaisiin katsoa johtavan petoksen tunnusmerkistön täytty-mättä jäämiseen.

Eri mieltä olleet oikeusneuvokset hyväksyivät lähtökohtaisesti enem-mistön tulkinnan kirjeiden sisällöstä ja asettelusta. Heidän mukaansa kir-jeestä oli kuitenkin löydettävissä tarjousta koskevia tietoja ja tekstin muo-toilu oli eronnut tavaramerkin rekisteröintiä koskevasta kirjeestä. Näin ollen kirjeen tarjousluonteen selvittäminen ei olisi vaatinut vastaanottajal-ta enempää kuin sen, mitä normaali tutustuminen maksusuorituksen sisäl-tävään postilähetykseen edellyttää.

Vähemmistön mukaan selonottovelvollisuus korostuu silloin, kun kirje on suunnattu nimenomaisesti elinkeinonharjoittajille ja eräille muille ta-loudellista toimintaa harjoittaville yhteisöille, joilla on ollut rekisteröity ta-varamerkki. Selonottovelvollisuuden laajuutta määrittävät tällöin kohde-ryhmän asiantuntemus tavaramerkkiasioissa ja mahdollisuudet hankkia lisätietoja ulkopuolisesta, entuudestaan tuntemattomasta yhtiöstä. Näin ollen vähemmistö päätyi siihen, että A:n menettely ei ollut siten harhaan-johtavaa, että hän olisi syytteessä tarkoitetuin tavoin erehdyttänyt kirjeen vastaanottajia uskomaan, että kysymys olisi virallisen rekisterinpitäjän lä-hettämästä tavaramerkin rekisteröintiin liittyvästä laskusta. He olisivat hylänneet syytteen törkeästä petoksesta ja vapauttaneet A:n hänelle tuo-mitusta vankeusrangaistuksesta sekä vahingonkorvausvelvollisuudesta.

Ratkaisun kiinnostavuus liittyy siihen, että sekä enemmistön että vä-hemmistön argumentaatioissa on nähtävissä ajatus petossäännöksen teleo-logisesta eli tavoitteellisesta tulkinnasta: selonottovelvollisuuden sisältö ja sen kytkeytyminen suojattavaan oikeushyvään eli varallisuuteen (PL 15 §) määrittää keskeisesti petoksen rangaistavuuden alaa. Äänestysrat-kaisu osoittaa samalla havainnollisesti, että sopivan tasapainon löytäminen ei ole helppo tehtävä. Jos selonottovelvollisuus asetetaan liian ankaraksi eli asianomistajan oma myötävaikutus poistaa petoksen rangaistavuuden, rohkaistaan arvioitavana olleen tapauksen kaltaiseen toimintaan. Jos taas selonottovelvollisuus asetetaan liian lieväksi, rikosoikeusjärjestelmä tar-joaa suojaa niissäkin tilanteissa, joissa esimerkiksi maksuliikenteen ru-tiinien järjestämiseen pitäisi joka tapauksessa investoida. Kyse on tällöin siitä, että rikosoikeus tarjoaa suojaa elinkeinoelämän epärationaaliselle päätöksenteolle ja riskienhallinnan laiminlyönneille.²⁰

²⁰ Ks. tästä myös Kaarlo Hakamies, Maksukyvyttömyys ja taloudellinen hyöty rikosoikeu-
dessa. Helsingin yliopisto 2012, s. 79–81.

5 LOPUKSI

Katson Ari-Matin merkityksen petosjuridiikan kehittäjänä ilmenevän kahdella tavalla. Ensinnäkin kiinnitän huomiota siihen, mikä merkitys Rikosoikeus-teoksella on ollut rikoslainkäytölle ja rikosoikeustieteelle. Ennen Rikosoikeus-teoksen (1999) ilmestymistä lainkäyttäjät ja rikosoikeustutkijat joutuivat turvautumaan rikoslain erityisen osan säännöksiä tulkittaessaan rikoslain kokonaisuudistuksen lainvalmisteluaineistoon (erityisesti hallituksen esityksiin) ja jo varsin vanhaan oikeuskirjallisuuteen (ennen kaikkea Brynolf Honkasalon kommentaariteoksiin).²¹ Laajoille kommentaariteoksille tyypilliseen tapaan Rikosoikeus-teoksessa on laajuudeltaan ja perusteellisuudeltaan toisistaan eroavia osioita, mutta petosta koskeva jakso on arvioni mukaan laadukas ja tarjoaa lainkäyttäjälle hyvän kuvan petoksen tunnusmerkistöön liittyvistä tulkintaongelmista.

Toiseksi Ari-Matin kädenjälki näkyy petosjuridiikassa asianomistajan oman myötävaikutuksen ja sitä konkretisoivan selonottovelvollisuuden analysoinnissa. Vaikka Leena Kartion juhlaikirjassa ilmestynyt artikkeli on suhteellisen lyhyt, siinä on onnistuttu tiivistämään petossäännöksen systematisoinnin ja tulkinnan näkökulmasta relevantit normatiiviset näkökohdat. Artikkelissa on hyödynnetty aikaisemmin toteamallani tavalla väitöskirjassa (1996) käsiteltyjä kysymyksiä, mutta rikosoikeuden yleisten oppien alaan kuuluvien teemojen siirtäminen tunnusmerkistötasolle ei ole yksinkertainen tehtävä. Juhlakirja-artikkelista ei tosin pysty tarkasti päättämään, kuinka laajasti Ari-Matti oli perehtynyt saksalaisessa petosrikosoikeustutkimuksessa käytyyn keskusteluun uhrin oman myötävaikutuksen merkityksestä.

Oman väitöskirjani näkökulmasta Ari-Matin kirjoittamalla artikkelilla on ollut ymmärrettävästi suuri merkitys. Se ohjasi väitöskirjani tutkimuskysymyksen asettamista ja viitoitti polun, jonka avulla pääsin saksalaisessa rikosoikeustieteessä käydyn keskustelun äärelle. Kuten monet saksalaista lähdeaineistoa hyödyntäneet oikeustieteen tutkijat tietävät, saatavilla olevan aineiston määrä voi houkutella tutkijan mielenkiintoisille tutkimuspoluille, mutta riskinä on eksyminen rikosoikeustutkimuksen viidakkoon. Koen, että Ari-Matin artikkeli tarjosi yhden tukevan kiintopisteen, josta olisi hyvä arvioida saksalaisessa rikosoikeustieteessä käydyn keskustelun relevanssia suomalaisen rikoslainopin näkökulmasta.

²¹ Tämä kuvaus on väistämättä yksinkertaistus, sillä erityisen osan tunnusmerkistöjä on tarkasteltu perusteellisesti niin artikkeleissa kuin monografioissa.

Uskon, että Ari-Matin kirjoitukset ovat vaikuttaneet myös siihen, miten petosta koskevia tulkintakysymyksiä on arvioitu oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa. Olen aikaisemmin viitannut siihen, että pesäpallon sopupeli-skandaalia koskevissa oikeudenkäynneissä Ari-Matin laatimalla asiantuntijalausunnolla on ollut eittämättä vaikutusta siihen, millaiset petoksen tunnusmerkistöön liittyvät tulkintaongelmat on nähty relevantteina ja millaisen oikeudellisen argumentaation avulla kysymyksiä on ollut mahdollista lähestyä. Olen myös vakuuttunut siitä, että hänen tekstejään on luettu tarkasti silloin, kun asianomistajan omalle myötävaikutukselle ja väitetyille selonottovelvollisuudelle on pyritty antamaan oikeudellisesti kestävät perustelut.

Myös ratkaisu KKO 2011:84 osoittaa mielestäni hyvin, että kysymyksenasettelu on hahmotettu ylintä oikeusastetta myöten oikeudellisesti relevantiksi. Kyse on toisin sanoen siitä, että petossäännöstä on tulkittava tavoitteellisesti (teleologisesti) ja että selonottovelvollisuuden rikkomisella voi olla joissakin tilanteissa vaikutusta rangaistavuuden alan laajuuteen. Pidän ratkaisua KKO 2011:84 merkittävänä sen takia, että rikoslainopin näkökulmasta ei ole nimittäin lainkaan varmaa, että erilaiset teoreettiset kehittelmät saavat vastakaikua lainkäytössä. Esimerkiksi saksalaisessa keskustelussa ovat edustettuina kaikki mahdolliset näkemykset asianomistajan oman myötävaikutuksen jäsentämiseen: toisessa ääripäässä ovat tutkijat, joiden mielestä asianomistajan omalla myötävaikutuksella ei ole mitään merkitystä tekijän vastuuseen, kun taas toisessa ääripäässä ovat tutkijat, joiden mukaan tunnusmerkistöä on tulkittava tässä artikkelissa kuvatulla tavalla teleologisesti.²²

²² Tapani 2004, s. 178–191.